

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)

Dral, W.J.

Citation

Dral, W. J. (2016, October 5). *Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim (1693-1746)*. Uitgeverij Verloren, Hilversum. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/43440>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/43440> holds various files of this Leiden University dissertation.

Author: Dral, W.J.

Title: Tussen macht en onmacht. Een politieke biografie van Anthonie van der Heim 1693-1746

Issue Date: 2016-10-05

4 De voornaamste dienaar van de Staten

4.1 Inleiding

Na het overlijden van Van Slingelandt in 1736 werd Van der Heim genoemd als één van de potentiële kandidaten voor de opvolging als raadpensionaris. Er gingen echter maanden overheen voordat hij inderdaad werd benoemd. Juist deze maanden waren bepalend voor zijn verdere loopbaan. De volgende hoofdstukken zullen gaan over Van der Heim als raadpensionaris, het belangrijkste ambt dat hij heeft bekleed. Het beeld dat in de historiografie over Van der Heim is gevormd, is vooral te herleiden tot zijn werk in dit ambt. Hij heeft bijna twee termijnen volgemaakt. In deze en volgende hoofdstukken bezien wij na elkaar zijn benoeming, zijn eerste termijn, zijn herverkiezing en zijn tweede termijn.

4.2 De Republiek aan de vooravond van het raadpensionarisschap van Van der Heim 1736-1737

Met de dood van raadpensionaris Simon van Slingelandt in 1736 verloor de Republiek een markant en charismatisch leider. Een staatsman die daadkrachtig leiding gaf in een voor de Republiek moeilijke periode. Aan de grenzen speelden de kwestie rond Gulik-Berg en Oost-Friesland en in Europa woedde de Poolse Successieoorlog (1733-1738) waar de Republiek onder leiding van Van Slingelandt met succes buiten wist te blijven. De raadpensionaris was wel actief op het Europese toneel om vrede te bewerkstelligen. Overigens zonder succes, want met Van der Heims aantreden was de oorlog nog niet voorbij.

De staat van de publieke financiën was ook in 1736 nog slecht. Onder Van Hoornbeeck was de jaarlijkse last aan interest, los- en lijfrenten wel teruggedrongen, maar 14 miljoen gulden (1727) bleef onaanvaardbaar hoog en fundamentele veranderingen kwamen niet tot stand.¹ Van Slingelandt had zich ingespannen hier iets aan te doen, maar had door tegenwerking niet veel weten te bereiken. Amsterdam hield redres van de belastingen tegen door de aanpassing van de verponding en de 100ste penning (in feite een buitengewone verponding) niet in te willen voeren. Deze belasting op huizen en landerijen gebeurde op basis van de taxatie van 1632. Het belastingsysteem was de gevangene geworden van de enorme staatsschuld, die in de tijd van stadhouder Willem III was opgelopen. Na 1713 ging meer dan 70% van de belastinginkomsten van Holland aan rentebetalingen op.²

¹ De Jongste, 'Bewind', 46.

² De Vries en Van der Woude, *Nederland*, 784.

Het langzaam maar gestaag winnen van invloed van de Friese stadhouder met zijn claim op de Oranje-erfenis deed toch menig regent ongemakkelijk heen weer schuiven op het pluche. De net overleden raadpensionaris had nog op een krachtige wijze laten zien niet gediend te zijn van solo acties van de prins.³ Kortom, er speelden genoeg problemen en een krachtige figuur als Van Slingelandt werd node gemist. Voordat we ons bezig gaan houden met de vraag hoe de vacature werd ingevuld, beschouwen we eerst het ambt van raadpensionaris.

4.3 De raadpensionaris van Holland

De oorsprong van het ambt van raadpensionaris gaat terug tot de grafelijke tijd. Het bestuur was geconcentreerd rond de graaf, zijn plaatsvervanger en de grafelijke Raad, later het Hof van Holland. Daaronder waren er de locale besturen, op het platteland vaak onder gezag van edelen en in steden onder leiding van locale aanzienlijken. Vertegenwoordigers van deze besturen kwamen zo nu en dan bijeen in de zogenaamde Statenvergadering.⁴ Dit college besloot een 'notabele' man aan te wijzen die hun privileges moest kunnen verdedigen tegen het landsheerlijk gezag. De landsadvocaat, zoals hij werd genoemd, werd in de loop van de tijd lid van allerlei door de Staten ingestelde ad hoc-commissies. Tegelijkertijd werd hij een soort secretaris en verzorgde hij de correspondentie, stelde akten op, vervaardigde kopieën van privileges en beheerde het archief. Tijdens de Opstand veranderde de Statenvergadering van karakter. Zij werd van een overlegorgaan een soeverein bestuursorgaan. Door zijn permanente aanwezigheid in Den Haag en zijn groter aantal dienstjaren dan de meeste Statenleden kreeg de landsadvocaat steeds meer invloed, al was hij maar een ambtenaar.⁵ De advocaat was tevens de spreekbuis van de Staten naar de buitenwereld.⁶ Hij was de centrale politicus van het machtigste Statencollege, vergaderde op steenworp afstand van de Staten-Generaal en maakte deel uit van de Hollandse delegatie daarheen.⁷ Een groot deel van de betekenis van de functie ontleende de landsadvocaat aan de correspondentie die hij namens het gewest met het buitenland onderhield. Deze taak was aan de landsadvocaat van Holland gegeven toen de gewesten Holland en Zeeland in 1576 een op zichzelf staande unie vormden. Toen deze twee met andere gewesten de Unie van Utrecht hadden gevormd, behield de landsadvocaat deze rechten.⁸ Dat deze in zijn handen bleven, was vooral te danken aan de kwaliteiten en het gezag van Van Oldenbarnevelt.⁹ Op den duur ging hij in feite functioneren als een minister van buitenlandse zaken. Deze taak had voor het zelfde geld terecht kunnen komen bij de griffier van de Staten-Generaal.

Na de val van Van Oldenbarnevelt kon men de post twee jaar lang niet opvullen en werden de taken waargenomen door de pensionaris van Dordrecht, Andries de Wit. Aanvankelijk wilden de Sta-

3 De Jongste, 'Bewind', 52. Het voorgenomen huwelijk van prins Willem met een prinses uit het Engelse koningshuis. Reeds besproken in het vorige hoofdstuk.

4 Groenveld, 'Landsadvocaat', 2.

5 Groenveld, 'Landsadvocaat', 6; Den Tex en Ton, Johan van Oldenbarnevelt, 43. Over het voorzitterschap bestaat onduidelijkheid. Den Tex vermoedt dat het tijdens de Opstand bij de Eerste Edele berustte; Vóór 1600 stond het in zijn instructie. En hij werd hoofd van de gewestelijke administratie.

6 Den Tex en Ton, Johan van Oldenbarnevelt, 43.

7 Groenveld, 'Landsadvocaat', 13.

8 Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 362.

9 Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 237.

ten van Holland de functie afschaffen. Uiteindelijk besloot men in 1619 toch naar een opvolger te gaan zoeken. Men stelde een beperktere instructie op en veranderde de titel van de functie in 'Raad en pensionaris'. De functietitel hield in dat hij de juridische dienaar van de Staten was, maar tegelijk ook lid (raad) ervan was. De belangrijkste wijzigingen waren dat de benoeming slechts voor vijf jaar was en dat de functionaris niet meer de correspondentie mocht voeren met buitenlandse ambassadeurs. De laatste wijziging werd bij de herbenoeming van de eerste raadpensionaris, Anthonie Duyck, in 1626 alweer teruggedraaid, want Holland zag zijn invloed op het buitenlands beleid teveel teruglopen.¹⁰ De Amsterdamse pensionaris, Adriaan Pauw, trad in 1631-1636 al weer zelfstandiger op ten opzichte van de Staten en tijdens het Eerste Stadhoudersloze Tijdperk kreeg de functie onder Johan de Witt de oude invloed terug.¹¹

Tot 1795 zou de raadpensionaris de volgende belangrijke taken uitvoeren. Hij opende de binnengekomen post, redigeerde de resoluties en uitgaande brieven. Hij assisteerde bij het beheer van de financiën en zat de gewestelijke Statenvergadering voor. Een goede raadpensionaris van Holland was in feite in het belang van de Republiek, stelt Van Deursen. Werd Holland goed bestuurd dan was dat ook goed voor de andere gewesten, ook al wilden deze dat veelal niet toegeven. Eén van zijn belangrijkste taken bleef toch het onderhouden van de buitenlandse correspondentie, ook al was dat eigenlijk een generaliteitsaangelegenheid. Daardoor had de raadpensionaris een grote invloed op het bepalen van het buitenlandse beleid. De verantwoordelijkheid daarvoor laat de verwevenheid zien tussen het Hollandse en het algemeen belang. In Holland was hij 'dienaar en directeur' tegelijk. In de generaliteit vertegenwoordigde hij zijn provincie, maar in onderhandelingen met het buitenland kon hij uitgroeien tot de vertegenwoordiger van de Republiek.¹²

De Staten-Generaal vergaderden met enige onderbrekingen vanaf 1588 in het oude grafelijke kwartier aan het Binnenhof in een zaal die hun door Holland ter beschikking was gesteld.¹³ De Staten van Holland kwamen op een steenworp afstand van de Hoog Mogenden bij elkaar. Dus kon de raadpensionaris gemakkelijk de vergaderingen van de Staten-Generaal bijwonen. Naast de vergaderzaal van de Staten-Generaal was in 1697 de Trèveszaal gebouwd, die werd gebruikt voor protocolaire bijeenkomsten, bijvoorbeeld een wekelijkse vergadering van de in Den Haag residerende buitenlandse diplomaten.

Bij steeds meer onderwerpen werd het de gewoonte om de bespreking 'commissariael' te maken. In een kleine commissie, die meestal ad hoc werd samengesteld, werd aanvankelijk de kwestie besproken. De raadpensionaris van Holland werd aan een gewichtiger commissie toegevoegd. Deze functionaris woonde dus alle vergaderingen bij: die van de Staten van Holland, de Staten-Generaal en van verschillende commissies. Zo was hij de best geïnformeerde functionaris van de Republiek, maar onbeperkte macht had hij niet of, zoals Van Deursen het omschreef: hij moest 'een eerste viool spelen zonder meer te zijn dan een loontrekkende raad in dienst van de regenten. Hij moet regeren over zijn soevereinen zonder de bescherming van erfelijkheid of hoge geboorte. Hij is afhankelijk

¹⁰ Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 238; Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 362; Groenveld, 'Landsadvocaat', 13.

¹¹ Men heeft wel getracht om de verantwoordelijkheid voor het buitenlands beleid bij een aparte secretaris onder te brengen. Leiden deed dit voorstel in 1672. Ook in de achttiende eeuw is hiervoor gepleit. Een goede raadpensionaris moest kennis hebben van de buitenlandse politiek en financieel goed onderlegd zijn. Zie Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 362. In de instructie van De Witt werd voor het eerst het verbod op het aannemen van geschenken opgenomen. Zie Fruin en Colenbrander, *Staatsinstellingen*, 239.

¹² Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 362.

¹³ Thomassen, *Instrumenten*, 129-130.

van het welbehagen van zijn principalen en moet hun toch leiding geven'.¹⁴ Een uiterst kwetsbare positie dus. Het ambt bood mogelijkheden om de directeursfunctie te vervullen zoals Van Oldenbarnevelt, De Witt en Heinsius. De meeste raadpensionarissen waren niet van het kaliber Van Oldenbarnevelt en hadden bovendien vaak een stadhouder naast zich met wie ze de macht moesten delen. Van Deursen stelt zich de vraag wie het type van de raadpensionaris het meest vertegenwoordigde: staatslieden als De Witt en Van Oldenbarnevelt of ambtenaren als Cats en Van der Heim, waarbij hij eigenlijk zelf het antwoord ook al geeft. We zouden er verkeerd aan doen Van Oldenbarnevelt en De Witt tot norm te verheffen.¹⁵ Of Van der Heim een ambtenaar was zoals Van Deursen veronderstelt, zal uit het vervolg blijken.

4.4 Voorzitterschap van de vergadering bij afwezigheid van de raadpensionaris

Toen de Staten van Holland enige dagen na het overlijden van Van Slingelandt op initiatief van de president van de Ridderschap en van Gecommitteerde Raden, Johan Hendrik van Wassenauer Obdam, bijeenkwamen, ontstond er een meningsverschil tussen de ridder en de pensionaris van Dordrecht, François Teresteyn van Halewijn, over het voorzitterschap van de vergadering. Van Wassenauer Obdam had in de vergadering van de Staten van Holland plaats genomen op de vacante stoel van de raadpensionaris. Pensionaris Halewijn van Dordrecht ging eveneens zitten aan de tafel van de Ridderschap aan de linkerzijde van de Eerste Edele. Nadat Van Wassenauer Obdam de vergadering met gebed was geopend nam Halewijn het woord. Hij legde aan de vergadering voor dat de pensionaris van Dordrecht als eerste stad van Holland het recht toekwam om bij afwezigheid of ziekte van de raadpensionaris of als het raadpensionarisambt vacant was het voorzitterschap waar te nemen.¹⁶ Zo was het al sinds het einde van de zestiende eeuw, maar volgens ongeschreven recht. Van Wassenauer Obdam was het hier niet mee eens en voerde aan dat in de twee voorgaande gevallen het voorzitterschap waargenomen was door de Ridderschap. Zo had na het overlijden van Heinsius de heer Van Wassenauer van Starrenburg, uit de Ridderschap, de vergadering voorgezeten en na het overlijden van raadpensionaris Van Hoornbeeck was diens taak waargenomen door de heer Jacob Godefroy van den Boetzelaer zonder dat de heren van Dordrecht of andere leden hiertegen bezwaar hadden aangetekend.

Men had de procedure dus niet meer zo scherp voor ogen. Dat bleek ook uit de opmerking van afgevaardigden van Haarlem die niet precies wisten of het door Halewijn naar voren gebrachte wel juist was. Haarlem wist helemaal niet hoe te reageren op de opmerking van de Dordtse pensionaris. De afgevaardigden ergerden zich aan Halewijns optreden. Sprak hij nu uit naam van de stad of was zijn optreden 'particulier'? Immers, hij deed de propositie aan de tafel van de Ridderschap en niet vanuit de bank van de stad Dordrecht. Deze stad had net zo min als een andere stad het recht om een propositie te doen, merkten de Haarlemmers fijntjes op. De propositie kon de vergadering dan ook niet beschouwen als gedaan door Dordrecht. De heren van Haarlem en 'veruijt de

¹⁴ Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 362.

¹⁵ Van Deursen, 'Staatsinstellingen', 361.

¹⁶ Halewijn had in 1727 bij ziekte van de raadpensionaris diens taak waargenomen en zou dat in 1740 bij ziekte van Van der Heim wederom doen. Zie NNBW, deel IV, 705-706 en Wagenaar, *Vaderlandsche Historie*, deel XIX, aanmerking op deel XIX, 90. Na de dood van Van der Heim zou de heer Van der Duyn van 's Gravenmoer, lid van de Ridderschap, de plaats van de raadpensionaris waarnemen totdat Gilles was benoemd.

Afb. 13 Johan Hendrik van Wassenauer Obdam (1683-1745) vanaf 1714 lid van de Hollandse Ridderschap. Prent door Pieter Schenk ca. 1703 (Iconografisch Bureau, Den Haag).

meeste leeden' verklaarden zich voor het standpunt van de Ridderschap. Sommige leden, die niet in de kwestie wilden treden, vonden dat de vergadering van de Staten van Holland hierover een uitspraak moest doen en zolang de Staten dat nog niet gedaan hadden, lag het voorzitterschap bij de Eerste Edele. Van Wassenauer Obdam concludeerde 'dat de vergadering wel wettig door hem was belegd' en stelde voor om aan de kwestie een vergadering te wijden. Dordrecht ging akkoord, maar de heren van Haarlem en 'veele andere Leeden' antwoordden geen last te hebben gekregen om hier extra over te vergaderen. Van Wassenauer Obdam stelde daarop voor om deze kwestie tegelijk te bespreken met de instructie voor de nieuwe raadpensionaris. De volgende dag was de kwestie uit de wereld en werd besloten dat het voorzitterschap in handen kwam van de 'oudste van de presente Heren Edelen' totdat de vacature was opgevuld of 'dat iemand anders door Haar Ed.Gr. Mog. zal zijn gequalificeerd, om de vergaadering waar te neemen'. Van Wassenauer Obdam had zijn zin gekregen. De pensionaris van Dordrecht viste achter het net.¹⁷ Niettemin stond Halewijn in zijn

¹⁷ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, De la Bassecour en A. Buys aan burgemeesters, 7 december 1736; SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 7 december 1736. 'Wagenaar' zegt over deze kwestie: 'In vroeger tijden, dat is, zo onder de Graaflyke als Staats Regeeringe, tot het overlyden van den Heere Heinsius toe, was men gewoon geweest, by ziekte of afsterven van 's Lands Advokaat of Pensionaris, deszelfs dienst, door den Pensionaris van Dordrecht of, somtyds, van een der volgende Hoofdste-

recht: tot aan de achttiende eeuw had de Dortse pensionaris steeds bij een vacature het voorzitterschap waargenomen.

De Gecommitteerde Raden namen de papieren, die ten huize van Van Slingelandt waren gevonden en 'aan het land toebehorende' in bezit. De Hollandse zegels die de onlangs overleden heer Van den Boetzelaer, als grootzegelbewaarder, onder zich had gehad gingen naar de Eerste Edele en 'dien heer werd geautoriseerd om die charge inmiddels waar te nemen'.¹⁸

4.5 De benoeming van Anthonie van der Heim tot raadpensionaris

Het was voor het gewest zaak – zoals te doen gebruikelijk – om zo snel mogelijk een opvolger te vinden. Dus kwam de carroussel meteen op gang. Uit de literatuur zou blijken dat er verschillende gegadigden waren voor de functie. De historicus Porta spreekt in zijn dissertatie over de Amsterdamse burgemeesters Joan en Gerrit Corver over 'een groot aantal gegadigden'. Hij baseert zich hierbij op een memorie van de Franse ambassadeur De Fénelon. Deze besprak daarin inderdaad een aantal personen, die eventueel in aanmerking konden komen voor de post van raadpensionaris. De Fransman gaf een korte schets van die personen, beoordeelde of ze geschikt waren voor het ambt en of ze Frankrijk goed gezind waren. 'Weisser' (Visscher) vond hij pro-Engels, onrustig en een aanhanger van de Friese stadhouder. Fagel dichtte hij grote kwaliteiten toe, maar vond hij vooringenomen. Hop was in zijn ogen het minst gunstig voor de Fransen. Ook Buys, alhoewel anti-stadhouderlijk, was Frankrijk evenmin gunstig gezind. Ten Hove was wel een man met kwaliteiten, maar pro-Engels. De la Bassecour had te weinig talent voor de baan, Fabricius te weinig aanzien. Van der Heim volgde de principes van zijn oom Anthonie Heinsius. Hij had weinig vrienden. Halewijn was in De Fénelons ogen de beste optie. Of bovengenoemde personen ook daadwerkelijk kandidaat waren voor de functie vermeldde De Fénelon niet.¹⁹ Al drie dagen na Van Slingelandts dood zouden de Amsterdamse burgemeester Geelvinck, Teresteyn van Halewijn en Van Wassenae Obdam een overeenkomst gesloten hebben waardoor de verkiezing van Van der Heim werd verzekerd, maar nog niet gerealiseerd. Er volgde nog een touwtrekkerij in de maanden daarop, met betrekking tot de vervulling van de vacature, maar dat was slechts voor de schijn, aldus Porta op gezag van De Fénelon.²⁰ De stelligheid over de keuze voor Van der Heim wordt door Porta overigens enigszins ontkracht, wan-

den van Holland, te doen waarneemen. Zo bewaarde: gelyk men, voorheen, sprak; Mr. Kornelis van Hogelande, pensionaris van Dordrecht, den dagvaard, na t't overlyden van 's Lands Advokaat, Mr. Adriaan van der Goes, in den jaare 1560, (Res. St.v.Holl., 15 februari 1761, 5). Op basis van resoluties van Holland laat Wagenaar zien, dat bij ziekte of overlijden de raadpensionaris werd vervangen door de pensionaris van Dordrecht en bij diens afwezigheid door de pensionaris van Haarlem, de tweede stad. In 1732 nam bij ziekte van Van Slingelandt de pensionaris van Dordrecht wederom het ambt waar, maar niet zonder protest van de Ridderschap. Men beraadslaagde in dat jaar over 'de vraag, hoe en door wien het Ambt van Raadpensionaris, voor het toekomende, zou worden waargenomen'. 'By vacature, ziekte of absentie: waar omtrend, hoofdzaklyk, gerapporteerd wierdt, dat in zulk geval, de eerste tegenwoordige Heer der Ridderschap de Staaten byeen zou roepen.' Zie Wagenaar, *Vaderlandsche historie*, deel XIX, aanmerking op deel XIX, 85-90.

¹⁸ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, De la Bassecour en A. Buys aan burgemeesters, 7 december 1736; SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 7 december 1736.

¹⁹ Porta, Corver, 152 en 167. De bron is de Franse gezant De Fénelon. Zie AMA, 421 Corr. de Hollande, Extract du memoire de monsieur De Fénelon sur le cas de la mort du Pensionnaire 1 december 1736 f. 169-f. 171r. Porta vergeet in zijn opsomming de door De Fénelon vermoedelijk bedoelde Haarlemse regent Willem Fabricius (1709-1749).

²⁰ Porta, Corver, 152. Porta baseert zich op De Fénelon.

Afb. 14 Anthonie van der Heim (1693-1746). Gravure door Jacob Houbraken naar Aert Schouman naar een schilderij van Philip van Dijk ca. 1749-1759 (Iconografisch Bureau, Den Haag).

neer hij schrijft dat de drie heren het nog niet eens waren over een kandidaat.²¹ Halewijn was zelf ook één van de genoemde kandidaten. Het blijft onduidelijk wat voor belang Halewijn zou hebben gehad om voor Van der Heim te kiezen, terwijl hij zelf kennelijk de post ook ambieerde. Van Wassenaer Obdam zal zeker voor Van der Heim zijn geweest. Hij zat ook al achter diens benoeming tot thesaurier-generaal. De overeenkomst was op zijn minst een opmerkelijke manoeuvre van de Dordtse pensionaris. Geyl beschouwde Halewijn als Van der Heims belangrijkste concurrent. Hij had Van Slingelandt tijdens diens afwezigheid wel eens vervangen. Hiermee wordt het gelijk van Halewijn in het conflict met Wassenaer Obdam om het voorzitterschap nog eens aangetoond. De pensionaris van Dordt gedroeg zich enige weken als de ‘aanstaande raadpensionaris’. Hij zou zijn

²¹ Porta, Corver, 167.

zelfvertrouwen ontleen aan zijn onverzettelijke republikeins imago.²² Van der Heim daarentegen was verdacht, omdat hij de neef van Heinsius was en een schoonvader had met Oranjegezinde sympathieën.²³ Suijkerbuijk en Meiboom nemen de lezing van Geyl over. Zij voegen er aan toe dat een belangrijke eis van de Staten was het behouden van de stadhouderloze regeringsvorm zoals Van Slingelandt in 1727 mondeling had moeten beloven. Dan gaat het over artikel III van de instructie. We zullen later zien dat Van der Heim tegen dit artikel geen bezwaar maakte.²⁴ Rogier spreekt van intriges ook vanuit het buitenland met betrekking tot de opvolging van Van Slingelandt.²⁵ De Jongste heeft het over 'een flink aantal maanden conspireren' voordat Van der Heim gekozen werd tot raadpensionaris.²⁶ De teksten in de literatuur lijken wel erg veel op elkaar.

De Fénelon berichtte dat de handelwijze van Geelvinck aanleiding gaf tot onenigheid tussen de Amsterdamse facties Geelvinck-Van den Bempden aan de ene kant en Corver en Munter aan de andere kant.²⁷ Willem Bentinck had weer een andere verklaring voor het feit dat er niet snel kon worden overgegaan tot het benoemen van een nieuwe raadpensionaris. Hij verzuchtte aan zijn moeder dat 'at last the affair of the Pensionary has been brought to a conclusion. It might have been terminated sooner, if a certain gentleman had had more spirit and résolution, but he talks too much in business'. Bentinck doelde hier vermoedelijk op Van Wassenae Obdam.²⁸

Hoe is het nu werkelijk gegaan? De Ridderschap nam het voortouw in de benoemingsprocedure. De Amsterdamse gedeputeerden Geelvinck en De la Bassecour schreven hun burgemeesters op 8 december 'een oogh in het zeil te houden' met betrekking tot de 'bestelling' van een nieuwe raadpensionaris.²⁹ Uit gesprekken van de Amsterdamse gedeputeerden met leden van het Zuiderkwartier – met de steden van het Noorderkwartier hadden ze nauwelijks contact gehad – bleek echter dat niemand zich nog kandidaat had gesteld, maar dat de heren Visscher en Van der Heim en 'hunne vrienden' kennelijk al een lobby hadden.³⁰ Adolph Visscher (1686-1746), uit Rotterdam afkomstig, was pensionaris van Haarlem geweest; hij was lid van de commissie die de middelen tot herstel van de financiën in Holland moest voordragen. In 1730 werd hij raad-fiscaal van de Admiraliteit van de Maze. Een zwaargewicht dus! Halewijn zag een kandidatuur van Visscher wel zitten en had het minder op Van der Heim. Over zijn eigen kandidatuur liet hij zich tegenover Amsterdam niet uit.³¹ Twee Dordtse burgemeesters en de oudraad Anthonie Repelaer waren wel duidelijk over een kandidatuur van hun pensionaris. Zij verzekerden de Amsterdammers, dat zij Halewijn niet zouden steunen en zich achter Amsterdam schaalden. Kennelijk had de pensionaris aan krediet verloren. De Amsterdammers zelf polsten de verschillende steden over een raadpensionaris van Amsterdamse

22 Geyl, Willem IV, 48. Geyl geeft geen bronvermelding bij deze opmerking.

23 Geyl, Willem IV, 47-48.

24 Suijkerbuijk en Meiboom, 'Inleiding', vi.

25 Rogier, 'De Ware Vrijheid', 304. Rogier geeft bij deze opmerking geen bronvermelding.

26 Porta, Corver, 152; De Jongste, 'Bewind', 47.

27 Aegidius van den Bempden, Corver en Munter zijn Amsterdamse burgemeesters die in dit tijdvak wisselend de macht in handen hebben. Zie Porta, Corver, 149 e.v.

28 Gerretson en Geyl, *Brigfwisseling*, deel I, 5 n. 4, Willem Bentinck aan de gravin van Portland, 2 april 1737.

29 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 8 december 1736.

30 Adolph Visscher (1686-1746), geboren te Rotterdam werd in 1726 pensionaris van Haarlem; in 1727 lid van de commissie die de middelen tot herstel van de financiën in Holland moest voordragen. In 1730 werd hij raad-fiscaal van de Admiraliteit van de Maze. Van Slingelandt maar ook de Franse gezant De Fénelon sloegen zijn kwaliteiten hoog aan: De Jongste, *Onrust aan het Spaame*, 386 n.38; Van der Aa *Biografisch Woordenboek*, deel 19, 239. Hij was al eerder in beeld geweest voor de positie van raadpensionaris.

31 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 8 december 1736.

huize.³² Dat Amsterdam met die gedachte speelde lijkt er op te wijzen dat de vervulling van de vacature dus nog geen uitgemaakte zaak was, zoals Porta eigenlijk beweert.

Op 10 december had burgemeester Geelvinck geprobeerd van Van Wassenauer Obdam te weten te komen wat de Ridderschap had besloten. Hij had op die dag twee gelegenheden om wat wijzer te worden. Beide heren waren door Willem Bentinck uitgenodigd voor een etentje op diens buiten 'Zorgvliet' en 's avonds woonden ze allebei de begrafenis bij van Van den Boetzelaer, het lid van de Ridderschap dat een paar dagen na Van Slingelandt was overleden.³³ Tijdens beide gelegenheden kwam het er niet van en daarom hadden Geelvinck en De la Bassecour die dag niet naar hun superieuren geschreven. De volgende dag echter kwam Van Wassenauer Obdam bij Geelvinck op bezoek. Hij deelde de Amsterdammer mee dat de Ridderschap unaniem³⁴ had besloten om thesaurier-generaal Van der Heim te gaan vragen voor het ambt van raadpensionaris.³⁵ Van Wassenauer Obdam sprak vervolgens met enige leden van de vergadering van de Staten van Holland over deze zaak. De vergadering besloot de herziening van de instructie commissoriaal te maken en in handen te geven van de heren van de Ridderschap en 'andere Haar Ed Gr Mogende Gecommitteerden metten heren Gecommitteerde Raden in beide Quartieren'.³⁶ Dit stond los van de persoon, die voor de functie in aanmerking zou komen.

De Amsterdamse burgemeesters zetten wat vraagtekens bij het bericht van de gedeputeerden dat de Ridderschap Van der Heim wilden voordragen voor de functie! Wilde Van der Heim eigenlijk zelf wel? En wat vonden de steden ervan met wie Van Wassenauer Obdam had gesproken nadat hij het voorstel in de Statenvergadering had gedaan? Wat dachten de Amsterdamse gedeputeerden er zelf van dat Van der Heim nog niet was gepolst voor de post? De burgemeesters reageerden derhalve wat terughoudend. De heren gedeputeerden hadden hierover in hun brieven geen duidelijkheid gegeven.³⁷ Geelvinck en De la Bassecour probeerden de vragen uit Amsterdam te beantwoorden in een lange brief. In een gesprek met Van Wassenauer Obdam was duidelijk geworden dat deze inderdaad niet wist of Van der Heim genegen was op het verzoek in te gaan, omdat hij nog niet met de thesaurier-generaal had gesproken. Van Wassenauer Obdam wilde van de Amsterdammers weten of zij vonden dat Van der Heim het ambt wel aankon. Hij zelf had de indruk dat Van der Heim de huidige staatsvorm zou onderschrijven.³⁸ Van Wassenauer Obdam had na de vergadering met 'de mees-te leden' gesproken, maar niemand had zich 'finalyk geexplicieert' voor de kandidatuur van Van der Heim.³⁹

32 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 8 december 1736.

33 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, De la Bassecour en A. Buys aan burgemeesters, 11 december 1736.

34 Van de Ridderschap van Holland en West-Friesland maken op dat moment deel uit: Van Wassenauer Obdam, Adam Adriaan van der Duyn, heer van's Gravemoer en Benthorn, Carel Lodewijk van Wassenauer, heer van Doveren, Willem Bentinck, heer van Rhooen en Pendrecht en Vincent Willem van Hompesch, heer van Genderen.

35 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, De la Bassecour en A. Buys aan burgemeesters, 11 december 1736.

36 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, De la Bassecour en A. Buys aan burgemeesters, 11 december 1736; SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 11 december 1736.

37 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. burgemeesters aan Geelvinck en De la Bassecour, 12 december 1736.

38 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 13 december 1736. In artikel III van de instructie zal de raadpensionaris 'gehouden wezen, na zijn uiterste vermogen te bezorgen (...) de Souverainiteit en Autoriteit van de Staaten, en hare tegenwoordige Regeringsform, in alles geconserveert en bewaart worden'.

39 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 13 december 1736.

Buiten de vergadering om hadden Geelvinck en De la Bassecour wel gehoord dat mogelijk Halewijn zich toch nog zou laten overhalen om een gooi te doen naar de functie. Maar na hun ontmoeting met de twee burgemeesters en Repelaer was wel duidelijk dat Dordrecht zijn kandidatuur niet zou steunen.⁴⁰

Geelvinck en De la Bassecour bespraken de kandidaten die hun bekend waren. Ten Hove vond men geen goede kandidaat, omdat er constant over hem gezegd werd dat hij sympathiek stond tegenover de prins van Nassau. Visscher had last van podagra, van jicht in zijn voet. Bovendien werd hij er van beschuldigd een verdachte omgang te hebben ‘met één zijner domestique’, een dienstbode of wellicht een ander personeelslid waardoor hij van minder ‘distinctie’ was dan Van der Heim. Halewijn werd door de heren niet echt besproken. Zijn kandidatuur was nog niet zeker. De andere kandidaten, die door De Fénelon worden genoemd, werden in de Amsterdamse missiven niet besproken. De conclusie van de gedeputeerden was dat er eigenlijk geen keus overbleef en Van der Heim de beste optie was.⁴¹

De daarop volgende weken werden gebruikt om de leden van de Staten te winnen voor Anthonie van der Heim als de nieuwe raadpensionaris. Op 12 januari meldden de Amsterdamse gedeputeerden dat zij merkten dat veel leden geneigd waren Van der Heim te aanvaarden, maar dat nog niet alle leden positief waren. Vooral Haarlem hield zich stil en liet zich niet in de kaart kijken volgens Amsterdam.⁴² Geelvinck en zijn medegedeputeerden hadden het bij het juiste eind. Haarlem hield inderdaad de kaarten tegen de borst en keek de kat uit de boom. Toch meenden de Amsterdammers dat iedereen zich wel voor Van der Heim zou uitspreken.⁴³ In een secrete resolutie toonde Haarlem zich echter voorstander van de kandidatuur van Halewijn. Wanneer de Dordtse pensionaris geen meerderheid dreigde te krijgen waren de Haarlemse gedeputeerden geautoriseerd hun stem uit te brengen op Van der Heim, hetgeen uiteindelijk ook gebeurde.⁴⁴

4.6 De stoelendans om de functies

Eenmaal lucht gekregen van de personen die eventueel Van Slingelandts plaats in zouden kunnen gaan nemen werd er geacteerd op het feit dat andere posities vacant kwamen. Willem Buys schreef aan zijn broodheren, de burgemeesters van Amsterdam, of zij zich gunstig zouden willen opstellen bij een sollicitatie van zijn zoon Abraham naar de functie van thesaurier-generaal of, in het geval de secretaris Nicolaas ten Hove zou doorschuiven naar de functie van thesaurier-generaal, naar die van secretaris van de Raad van State.⁴⁵ Buys was echter niet de enige. De beide secretarissen van de Generaliteitsrekenkamer Van der Goes en Van der Hoop hadden ook interesse. Buys en Van der Hoop hadden zelfs de logementen van de andere provincies al bezocht om hun kandidatuur onder de aan-

⁴⁰ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 13 december 1736.

⁴¹ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Lieve Geelvinck en Jacob de la Bassecour aan burgemeesters, 13 december 1736.

⁴² SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 12 januari 1737.

⁴³ SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 17 januari 1737.

⁴⁴ NHA-SAH, rood 393-394, Secrete resoluties der vroedschap, Res. 19 januari 1737.

⁴⁵ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Willem Buys aan burgemeesters, 11 december 1736. Abraham Buys zelf schreef de burgemeesters op dezelfde dag waarop hij ze vroeg een goed woordje voor hem te doen wanneer het over de invulling van het ambt van thesaurier-generaal of secretaris van de Raad van State gesproken zou worden: SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Abraham Buys aan burgemeesters, 11 december 1736.

dacht te brengen. Secretaris Van der Goes en de Delftse gedeputeerde Vreedenburgh hadden een bezoek gebracht aan de delegatie van Amsterdam om de sollicitatie van Van der Goes naar de functie van secretaris van de Raad van State te bepleiten.⁴⁶ En midden in dit geweld van verschuivingen gaf ook de griffier Fagel aan te willen stoppen gezien zijn hoge leeftijd en hardhorendheid. Hij beval Nicolaas ten Hove aan als zijn opvolger. De leden van de Staten-Generaal probeerden Fagel van dit voornemen af te houden.⁴⁷ Naar aanleiding van een rapport van Van Wassenae Obdam ter vervulling van de vacature van het ambt van raadpensionaris in Holland gingen de andere provincies akkoord met het vertrek van Van der Heim bij de Generaliteit en spraken hun voorkeur uit voor Van der Hoop als diens opvolger.⁴⁸ Die werd het echter niet. Op dezelfde dag van Van der Heims benoeming werd de secretaris van de Raad van State, Ten Hove, thesaurier-generaal, Van der Hoop secretaris van de Raad van State en Buys secretaris van de Generaliteitrekenkamer. De enige functionaris die aanbleef, was de griffier Fagel.

4.7 De instructie van 1737 en de bedenkingen van Van der Heim

Naast de verkiezing van een kandidaat werd, zoals wij al zagen, door een commissie uit de Staten van Holland de instructie voor de raadpensionaris onder de loep genomen en desgewenst aangepast. Zij gingen voortvarend te werk. In januari 1737 bracht Van Wassenae Obdam rapport uit. Er kwamen na lezing door de Gecommitteerde Raden nog wat opmerkingen bij. Men wilde de nieuwe instructie zo snel mogelijk goedgekeurd hebben. Vandaar dat de Staten zo spoedig mogelijk een concept met daarin verwerkt de op- en aanmerkingen gedrukt aan de leden wilden toesturen met het verzoek het stuk door te nemen tijdens het reces om het daarna goed te keuren.⁴⁹ Men had voor de duidelijkheid de verandering in de tekst in een cursieve letter aangegeven. Om het helemaal overzichtelijk te maken werd er een document vervaardigd waarin de instructie van 1720 naast de conceptinstructie werd afgedrukt.⁵⁰

De stedelijke regeringen konden aan de slag met het leveren van commentaar. Purmerend bijvoorbeeld ging alleen met de conceptinstructie akkoord mits artikel XII bij het oude bleef.⁵¹

Op 15 februari discussieerden de Staten over het gepresenteerde concept. Een aantal leden had nog kleine aan- en opmerkingen op de artikelen 2, 4, 16, 24 en 29.⁵² Deze kleine wijzigingen werden door Van Wassenae Obdam overgenomen en nadat ook Purmerend akkoord was gegaan kon de instruc-

⁴⁶ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Geelvinck, Six, Backer, e.a. aan burgemeesters, 11 januari 1737.

⁴⁷ RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Tierens, Deijm en De Bijde aan stadsbestuur, 9 januari 1737.

⁴⁸ RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Tierens, Deijm en De Bijde aan stadsbestuur, z.d. tussen 12 en 16 januari 1737 in.

⁴⁹ NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 876, Minres. 18 januari 1737, f. 89v-f. 90r; RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Tierens, Deijm en De Bijde aan stadsbestuur, 19 januari 1737; SAA, Arch. Burgemeesters, 155, Registers miss., 18 januari 1737.

⁵⁰ SAD, Res. Oudraad, 102. Op de vergadering van 11 februari 1737 zat deze vergelijking van de instructie van 1720 en de conceptinstructie bij de vergaderstukken.

⁵¹ WA, Arch. Purmerend, 94q, Res. burgemeesters en vroedschappen, 9 februari 1737. art. XII uit de instructie van 1720: 'Item, sal den Raadpensionaris aan niemand, als aan de Leeden ter Dagvaart gecommitteert, reveleeren de opinien die by eenygelijk gegeven zyn, nogte ook de reedenen daar toe geallegeert, en voorts secreet houden alle saaken in de Vergaderinge gehandelt, die behooren, of andersints bevoelen sullen worden secreet te worden gehouden'.

⁵² SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 15 februari 1737. De schrijver Jan de la Bassecour rept niet over het artikel waar Purmerend een opmerking over heeft.

tie op 16 februari worden aangenomen.⁵³ Het traktement voor de nieuwe raadpensionaris werd vastgesteld op fl. 6.000 per jaar met daar bovenop een som van fl. 6.000 'jaarlijx extraordinaris'. Wanneer Van der Heim zijn ambt zou neerleggen had hij recht op een pensioen van fl. 4.000.⁵⁴

Op 15 maart werd Van der Heim in de Statenvergadering voorgedragen als de nieuwe raadpensionaris. Buys kreeg opdracht hem van de nominatie op de hoogte te stellen. Dezelfde dag nog toog de secretaris naar de thesaurier-generaal om hem dit mee te delen.⁵⁵ Van der Heim aarzelde en vroeg zich af of hij wel capabel genoeg zou zijn. Hij zou de volgende dag antwoorden.

Een nieuwe instructie of niet?

De volgende dag overhandigde Van der Heim een brief aan de secretaris.⁵⁶ Daarin zette de thesaurier uiteen dat hij wel zeer vereerd was en ook niet had verwacht dat de keuze op hem zou vallen. Enige zelfkennis leerde hem namelijk dat hij niet over de capaciteit, talenten of de bekwaamheden beschikte die nodig waren om een zo zware functie te bekleden. Hij was daarom 'altoos en verre zijnde geweest om dit ampt te ambitioneeren'. Bovendien biechtte hij aan de Staten op, dat zijn onbekwaamheid 'vermeerdert soude kunnen worden door ongestalte des lichaams, wanneer ik genoodsaakt worde een meer sedentaire levensmanier door aanwas van occupatien te lijden, welk mijne gesontheit praejudiciaabel [schadelijk] soude kunnen weesen en de kragten van mijn lichaam en geest beide verminderen'. Hij zou zich echter onderwerpen aan het welbehagen van de Staten. En omdat hij er kennelijk ernstig rekening mee hield dat de Staten hem toch wilden hebben als raadpensionaris, had hij zich meteen maar verdiept in de aan hem overhandigde instructie. De instructie was 'aangemerkt als eene oude, welker practijcq door haar E.G.M. (was) goedgekeurt'. Die mening was Van der Heim niet toegedaan.

Hij wist dat het de gewoonte was om de instructie te herzien bij het aantreden van een nieuwe raadpensionaris, maar ook dat zo'n herziening een aantal malen achterwege was gebleven of er slechts geringe veranderingen waren doorgevoerd. In deze instructie was zo veel veranderd 'dat mij voorkomt te zijn als eene nieuwe Instructie, welke haar E.G.M. begrijpen dat naa de letter moet worden naagekoomen, en daarom te bedenkelijker voor den geenen, die de selve soude moeten besweeren en die een indruk heeft van de verbintenis, in welke hij daardoor treed, en in gemoede sig geheel en al daar naa meend te moeten gedraagen'. Omdat hij de impact van de in zijn ogen nieuwe instructie niet helemaal kon overzien, vroeg hij de Staten of, wanneer hij de eed op de instructie had afgelegd, het hem evengoed vrij zou staan 'swaarigheden, die sig mochten oopenbaaren ontrent eenige artuculen, van tijd tot tijd aan haar E.G.M. voor te draagen', zoals dat ook in 1636 was toegestaan aan de toen aantredende raadpensionaris Adriaan Pauw.

53 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 16 februari 1737; SAA, 45, Aantekeningen St.v.Holl., 16 februari 1737; RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203 Deijm en Barneveldt aan stadsbestuur, 16 februari 1737. Dat de toestemming van Purmerend wat later kwam blijkt uit de doorgehaalde aantekening bij de minuutresolutie 'Purmerende consenteert op aanschrijving tegen woensdag aanstaande'. Zie NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., Minres. 876, 16 februari 1737, f. 11r.

54 NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 876, Minres. 16 februari 1737, f. 11v.

55 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 16 maart 1737.

56 NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 461, Van der Heim aan Buys, 16 maart 1737.

Niet alleen een gevecht om woorden

Direct richtte de kritiek van de aanstaande raadpensionaris zich al op de artikelen 26 en 29.⁵⁷ Tegen artikel 26 was in het verleden ook al weerstand gerezen. Daarin gaat het over het voordragen van personen voor ambten.

Artikel 26: 'En sal hem op den eed verboden weesen sig eenigsints te bemoeien met het verkiezen of stellen van eenige Officieren, Vroedschappen of andere Magistraaten, en het vergeeven van Ampten in de Steeden of ten platten Lande, ook niemand, wie die soude moogen weesen, in de Vergaderinge van de Staaten of by Gecommitteerde Raaden en in de Generaliteit niet anders dan volgens de Resolutie van de Staaten of Gecommitteerde Raaden, of ten reguarde van de Ampten daar op de ordinaris Gedeputeerden ter Generaliteit sonder ruggespraake disponeeren, niet dan met communicatie en goedvinden van deselve haar edele Groot Mog. Gedeputeerden aldaar, nogte ook elders ymand tot Officien van justitie, finantie of andere, het zy militaire, het zy politique Ampten, opentlijk nog bedektelijk recommandeeren, het en waare sijn Raadpensionaris naaste Vrienden, tot Sisters en Broeders Kinderen inclus, het welk alsdan aan sijne discreetie gelaaten werd, *uitgesonderd dat hy egter voor deselve niet sal moogen versoeken enig contabel Ampt, welverstaande, dat het den Raadpensionaris in het reguarde van alle andere vry sal staan sijne sentimenten en consideratien over de Persoonen te uiten, wanneer hem het selve by haar Edele Groot Mog., de gemelde Heeren Gecommitteerde Raaden, enig Lid of Leeden van haar Edele Groot Mog. Vergadering of de Heeren Gedeputeerden ter Generaliteit soude moogen werden gevegt of gevraagd, of wel wanneer hy sal vermeenen sulks te kunnen dienen ten meesten dienste van den Lande, ontrent Ampten, staande ter begeeving soo van haar Edele Groot Mog. of van haar Hoog Mog., sonder sig egter in eenige sollicitation of recommandatien te moogen inlaaten, dan alleen ten aansien van sijne Vrienden, als vooren.*'⁵⁸

Dit artikel, meende men, kon gemakkelijk leiden tot het opbouwen van een clientèle. De grote Johan de Witt was hier ook al tegen aangelopen, toen hij zich bemoeide met de benoeming van een pensionaris in Haarlem. In 1654 maakte hij zich sterk voor de kandidatuur van een verwant, namelijk Adriaan van Almonde. Juist die verwantschap werd tegen De Witt gebruikt, waardoor Van Almonde de post van pensionaris van Haarlem niet kreeg.⁵⁹ Van der Heim vond dit kennelijk zo belangrijk dat hij naar precedenteren had gezocht, zoals gebruikelijk in zijn tijd. Met Adriaan Pauw was de afspraak gemaakt geen bekenden in comptabele ambten voor te dragen, behalve als het ging om de ambten van ontvangers-generaal en ontvangers in de steden. De raadpensionaris Cats had in juni 1636 bij het afleggen van de eed een aparte verklaring afgelegd dat hij niemand zou 'recommanderen die zijns weetens tot ondiens van het landt zou zijn'.⁶⁰ Ook Van Slingelandt had in zijn *remarques* op de instructie, die wij aantreffen in Van der Heims archief, al geschreven dat de raadpensionaris door het opvolgen van dit artikel 'in t stuk van ampten de eenige man in de Provincie zijn sal, die sig niet sal moogen interesseeren voor sijn bloed, vrienden, verder als sisters en broeders kinderen'.⁶¹ Het hier geciteerde is in Van der Heims afschrift onderstreept. Had Slingelandt dit zelf al onderstreept of was dit naderhand door Van der Heim gedaan? We kennen het originele stuk niet en zullen dit dus vooralsnog ook niet te weten komen. Van der Heim verwoordde zijn kri-

⁵⁷ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 461, Van der Heim aan Buys, 16 maart 1737.

⁵⁸ Cursief zijn de toevoegingen aan de tekst uit 1720. Dit is dus het voorliggende concept dat door de Staten was geaccordeerd.

⁵⁹ Rowen, *John de Witt*, 348.

⁶⁰ RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Barneveld en Tierens aan stadsbestuur, 16 maart 1737.

⁶¹ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 459.

tiek op het artikel in de brief aan Buys als volgt: 'Dat ik moet bekennen dat het 26 naa de letter mij impracticabel voorkomt en soodanig gestelt dat, naa mijn gering oordeel en begriip, het mij toeschijnt onmogelijk daar op met gemoede eed te doen jaa self dat, indien iemand het wilde naakoomen, hij niet genoeg op sijn hoede soude kunnen weesen om niet daar door verstrikt te kunnen worden en teegen sijn wil self onderworpe aan wroegingen van sijne consciëntie en aan het vervolg van de justitie, dat ik mij wel sal wagten te koomen en eenig raisonnement of de naakoomen van de letter van dit articul voldoen soude aan den dienst van haar E.G.M. welke naa haare hooge wijsheid daar van moeten oordeelen, maar dat ik rondborstig moet bekennen soo veel scrupule te vinden in de beëdiging van dit articul, dat ik oordeele in consciëntie het niet te kunnen doen'.

Van der Heim had ook de oplossing. Hij vroeg de vergadering eenzelfde verklaring te mogen afleggen als aan Cats was toegestaan, dus dat hij geen ongeschikte personen zou recommeren. Tenslotte stond dit artikel al honderd jaar in de instructie, maar was het nooit naar de letter nageleefd.⁶² Daarnaast wilde hij graag weten wat er in het artikel onder comptabele ambten werd verstaan. Volgens Van der Heim waren het posten 'welke mij toeschijnen alleen reflexie te hebben op ampten, welke enkel en alleen comptabel zijn, en wel aan Holland en Westvriesland, of om het klaarder te seggen op de ampten van ontfanger generaal en van de ontfangers der gemeene middelen van Holland en Westvriesland'.⁶³

De vergadering was bereid tegemoet te komen aan de opmerkingen door Van der Heim gedaan. Het zal hem vrij staan de 'swaarigheden' van tijd tot tijd aan haar Ed Gr Mogenden voor te dragen. Tevens gaf men aan wat onder comptabele ambten werd verstaan. Dit waren ambten van de ontvanger-generaal van Holland en West-Friesland, 'mitsgaders [van de verdere] Ontfangers van 's Lands gemeene middelen [als mede van de ordinaris en extra-ordinaris verpondingen gelijk ook de Amp-ten] van Rentmeesters in dese provincie'.⁶⁴

De Haarlemse pensionaris Gilles bracht aan zijn committenten verslag uit van het besprokene in de Statenvergadering. De vroedschap van Haarlem wilde de inhoud van artikel 26 echter niet wijzigen.⁶⁵ Amsterdam zocht Van der Heim op om hem over te halen zijn verzet op te geven. De thesaurier hield echter voet bij stuk en de Amsterdamse gedeputeerden zochten steun bij Van Wassenaer Obdam. De graaf, die Van der Heim eenmaal te spreken kreeg op 19 maart, hoorde van hem dat hij bij zijn standpunt bleef met betrekking tot artikel 26. Halewijn wachtte ondertussen op instructies uit Dordrecht.⁶⁶ De Ridderschap had geprobeerd een compromis te formuleren, maar was daar niet in geslaagd. De edelen vonden dat men nu al zover gekomen was dat men maar akkoord moest gaan men de bezwaren van Van der Heim. Ook de gedeputeerden van Amsterdam, die één van hun pensionarissen naar huis gestuurd hadden voor ruggespraak, waren bereid in te schikken en zelfs de Dordtse gedeputeerden bij monde van Halewijn, alhoewel zij het standpunt van de stad nog niet kenden, verwachtten dat men 'bij haar weinig difficulteit soude vinden'.⁶⁷ De gedeputeerden van Haarlem deelden de Ridderschap en Amsterdam nog eens het standpunt van die stad mee wat ertoe

⁶² NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 461, Van der Heim aan Buys, 16 maart 1737.

⁶³ NL-HaNA, Arch. Van der Heim, 461, Van der Heim aan Buys, 16 maart 1737.

⁶⁴ NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 175, Res. 16 maart 1737.

⁶⁵ NHA-SAH, rood 126, Vroedschapres. 1737, Res. 18 maart 1737, f. 13r.

⁶⁶ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 19 maart 1737.

⁶⁷ NHA-SAH, rood 126, Vroedschapres. 1737, Akersloot, Boelema en Strijen aan de vroedschap, 19 maart 1737.

leidde dat deliberatie over de instructie werd uitgesteld. Ondertussen vroegen de Haarlemse gedeputeerden dezelfde dag in een brief aan hun stadsbestuur om positief te reageren op een tussenvoorstel, omdat ze verwachtten dat de meeste leden 'gelijk het sig laat aansien voor het inschicken zouden mogen verklaren'.⁶⁸ Dit tussenvoorstel hield in dat een commissie zou kijken naar de bezwaren van Van der Heim op het 26^e artikel, maar dat hij wel de eed zou afleggen op de nu voorliggende instructie. Bovendien waren de Haarlemmers ervan overtuigd dat Van der Heim niet van plan was het ambt aan te nemen als er niets veranderde.⁶⁹

Van der Heim gaf niet toe en de gedeputeerden van Dordrecht, Delft en Haarlem konden hun goedkeuring evenmin geven aan het voorstel, omdat hun stadsbesturen nog niet hadden gereageerd.⁷⁰ Deze steden werden gesommeerd om met een standpunt te komen. Op 25 maart konden de Amsterdamse gedeputeerden aan het thuisfront rapporteren dat 'de Heeren Gedeputeerden van Haarlem, en Delff zigh genegen getoont zigh daaromtrent bij het sentiment van de andere leeden te voegen, maar de heeren van Dordrecht hebben geseght, daarover aan de heeren haare Principalen te hebben geschreven, ende vervolgens niet eerder, als op aanstaande dinghsdagh, zigh nader te kunnen expliceren'.⁷¹ Dordrecht wilde wel inschikken, maar het bleef de raadpensionaris verbieden om zich te bemoeien met het begeben van de schouten, vroedschappen en andere ambten in de steden.⁷² Daarin bleef de stad volharden in de vergadering van 27 maart. Van der Heim klaagde bij Buys dat men van hem meer vergde 'als oyt aan eenigh Raadtpensionaris gevergt' was en dat hij sterk overwoog het ambt niet aan te nemen.⁷³ Hij was echter wel gevoelig voor de moeite door Amsterdam gedaan om hem benoemd te krijgen dat hij met het eerste gedeelte van artikel 26 'met het verkiesen, off stellen van eenighe officieren, vroedschappen, off andere magistraten in de steden' instemde op voorwaarde 'dat het zelve bepaalt worde tot steeden, stem in staat hebbende', de stemhebbende steden dus, en dat de passage 'van ampten in steden daar uijtgelicht werde'.⁷⁴ Dordrecht wilde toegeven als alleen het woordje 'stemmende' zou worden toegevoegd en verder geen veranderingen kwamen. Dus kon het niet met het voorstel akkoord gaan.⁷⁵

Op verzoek van Amsterdam trad Van Wassenae Obdam nog een keer in overleg met Van der Heim om hem alsnog over te halen. Tijdens dit overleg werd Van Wassenae Obdam gestoord door Halewijn die hem de voorwaarden van Dordrecht kwam meedelen.⁷⁶

Ook Delft en Haarlem hadden nog bedenkingen, maar Haarlem vond het de vergadering onwaar-

68 NHA-SAH, rood 126, Vroedschapres. 1737, Akersloot, Boelema en Strijen aan de vroedschap, 19 maart 1737.

69 NHA-SAH, rood 126, Vroedschapres. 1737, Akersloot, Boelema en Strijen aan de vroedschap, 19 maart 1737.

70 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 22 maart 1737; RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Schuilenburgh, Barnevelt, Tierens, Diderik van Bleiswijk en De Bijle aan stadsbestuur, 21 maart 1737.

71 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 25 maart 1737.

72 SAD, Kladres. Oudraad, 207, 25 maart 1737.

73 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 27 maart 1737.

74 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 27 maart 1737.

75 SAD, Kladres. Oudraad, 207, 28 maart 1737.

76 SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 29 maart 1737.

dig om nog langer met haar eerste minster te ruziën.⁷⁷ Voor de vergadering van 30 maart benaderden de gedeputeerden van Amsterdam Van der Heim nog eens om te polsen hoe hij er nu in stond. Zij troffen de thesaurier-generaal in gezelschap van Van Wassenauer Obdam. Van der Heim was bereid af te zien van zijn opmerking 'met relatie tot de ampten in de stemmende steeden'. Daarmee bleef de eerste alinea van artikel 26 ongewijzigd, maar tegen alle andere voorgestelde wijzigingen van Van der Heim maakten de meeste leden geen bezwaar.⁷⁸ Dordrecht was echter nog niet overstag en dreigde 'van haar voorighe toegeventheydt op de andere Poincten, te willen affgaan'.⁷⁹ Volgens die stad was de raadpensionaris gehouden aan de voorliggende instructie zonder enige verandering. Deze starre houding van Dordrecht en de wetenschap dat onder deze voorwaarden Van der Heim het ambt niet zou aanvaarden betekende dat er nog verder gesproken moest worden. De Amsterdamse gedeputeerden geassisteerd door Van Wassenauer Obdam en de secretaris Buys praatten op 2 april nog twee uur in op de thesaurier-generaal. Hij was bereid het ambt te aanvaarden op voorwaarde dat de reeds geaccordeerde verbeteringen niet ongedaan zouden worden gemaakt.⁸⁰ Na dit gesprek volgde de vergadering van de Staten. Artikel 26 kwam uitgebreid aan orde. Van der Heim werd geacht de eerste alinea naar de letter te zullen nakomen:

'En zal hem op den Eed verbooden weezen zig eenigsints te bemoeijen met het verkiezen off stellen van eenige officieren, vroedschappen off andere magistraten, en het vergeeven van ampten in de stemmende steeden'. Het woordje 'stemmende' was aan de tekst toegevoegd. Hiermee zou Van der Heim zijn invloed, door middel van het benoemen van familie, in de stemhebbende steden van Holland niet kunnen uitbreiden. Voor de verdere inhoud mocht Van der Heim volstaan met te verklaren, dat hij niemand zou voordragen die niet van nut was voor het land.⁸¹

De definitieve tekst was aanmerkelijk veranderd ten opzichte van het concept dat Van der Heim was voorgelegd.⁸²

Artikel 26: 'En sal hem op den eed verbooden zyn, sig eenigsins te bemoeien met het verkiesen of stellen van eenige Officieren, Vroedschappen of andere Magistraaten, en het vergeeven van Ampten in de stemmende Steeden, als meede voor iemand, wie het ook soude moogen weesen, te versoeken eenige comtable Ampten, waar door verstaan worden de Ampten van Ontfanger Generaal van Holland, mitsgaders van de verdere Ontfangers van 's Lands gemeene Middelen, als meede van de ordinaris en extraordinaris Verpondingen, gelijk ook de Ampten van Rentmeesters in deese Provincie; en sal voorts op den eed moeten verklaren, dat hy niemand ooit tot ondiens van den Lande sijns weetens tot eenige Staat sal recommandeere, wie het ook soude moogen weesen, en daar in te sullen gebruiken alle moderatieen discretie, soo als een eerlijk en getrouw Minister kan doen, en als voorige Raadpensionarissen, en die, welke daar in souden moogen meest precis geweest zyn, gedaan hebben'.

De bewoordingen die gebruikt waren bij het formuleren van de instructie van Cats, kwamen nu ook terug in de instructie van Van der Heim. Hij had zijn zin gekregen. Deze formulering was minder

⁷⁷ RAG, Oud Arch. Stad Gorinchem, 203, Tierens en De Bijle aan stadsbestuur, 30 maart 1737.

⁷⁸ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 30 maart 1737.

⁷⁹ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 30 maart 1737.

⁸⁰ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassecour aan burgemeesters, 2 april 1737.

⁸¹ NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 877, Minres. 2 april 1737, f. 51-f. 53.

⁸² Deze tekst staat in de instructie die aan Jacob Gilles voorgelegd werd. Dit was de tekst die op 2 april 1737 was vastgesteld en waarop Van der Heim op 4 april 1737 werd beëdigd. Zie NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 184, Res. 1746, 1 september 1746, 491 verwijzing naar beëdiging Van der Heim en 496/7 de tekst van de artikelen 26 en 29.

strak en uitgespeld dan de oorspronkelijke tekst van het artikel. Opmerkelijk is wel dat de aanstelling van Cats zich afspeelde in een tijd waarin stadhouder Frederik Hendrik een flinke greep had op de benoemingen, terwijl Van der Heim in een stadhouderloze periode aan de gang ging, toen de steden de benoeming zelf mochten doen en dus geen inmenging wensten.

Voor wat betreft artikel 29, over het aannemen van geschenken, vond hij de toevoeging onduidelijk en vroeg verduidelijking. Hij zou in de nieuwe instructie alleen nog van zijn naaste vrienden kleinigheden, met name bederfelijke waren, mogen accepteren.

Artikel 29 'En sal den voorschreeven Raadpensionaris eed doen, dat hy hem na alle de voorschreeven Poincten na uiterste vermoogen sal reguleeren, en voorts alles tot dienst van den Lande van Holland en Westvriesland doen, dat een goed en getrouw Raadpensionaris schuldig is en behoort te doen, ook geene giften, gaaven of geschenken, by de beschreeven Regten eenigsints verboden, moogen ontfangen, genieten of profiteeren van niemand, het zy Steeden, Collegien, Compagnien, Kaameren, Personagien, of particuliere Persoonen, uitgesondert dat hy van sijn naaste Vrienden sal moogen ontfangen kleinigheeden van eigen Vrugten of Vangst die ten eerste geconsumeert worden, ten waare nogtans dat hy wiste dat die geene, dewelke aan hem iets by de beschreeven Regten gepermitteert mogten koomen aan te bieden, eenige saaken aan haar Edele Groot Mog. of der selver Gecommitteerde Raaden te doen hadden, of apparentelijk te doen soudén krygen, in welken gevalle hy niets ter wereld, hoe klein of gering het ook soude moogen weesen, sal moogen aanneemen'.⁸³

Op het 29e artikel kreeg hij nadere uitleg. Passages daarin over het aannemen van giften, gaven en geschenken zullen worden veranderd in 'sal ook niet moogen neemen eenige giften, gaaven of geschenken bij de beschreeve Regten eenigsins verboden'. Ook artikel 29 werd naar aanleiding van de opmerkingen van Van der Heim aangepast.⁸⁴

Artikel 29: 'En sal den voorschreeven Raadpensionaris eed doen, dat hy hem na alle de voorschreeve Poincten na uiterste vermoogen sal reguleeren, en voorts alles tot dienst van den Lande van Holland en Westvriesland doen, dat een goed en getrouw Raadpensionaris schuldig is en behoort te doen, sal ook niet moogen neemen eenige giften, gaaven of geschenken, by de beschreeve Regten eenigsins verboden'.

Dordrecht was nog steeds niet akkoord. De volgende dag probeerde men Dordrecht over te halen in te stemmen met de instructie. Halewijn was dit niet van plan, maar werd door burgemeester Van Slingelandt 'voorbij gesproken'. De weg was vrij voor de benoeming van een nieuwe raadpensionaris.⁸⁵ Op 4 april werd Anthonie van der Heim benoemd tot raadpensionaris. De Amsterdammers togen naar zijn huis om hem te feliciteren met zijn nieuwe functie.

4.10 Conclusie

Na het overlijden van Simon van Slingelandt ontstond er een vacature voor de functie van raadpensionaris. De Republiek verloor met Van Slingelandt een kundig staatsman. Wie hem moest opvolgen was de vraag. Er circuleerden verschillende namen. Onduidelijk was wie er nu werkelijk kandidaat

⁸³ In cursief de voorgestelde toevoeging aan de tekst van 1720.

⁸⁴ NL-HaNA, Arch. St.v.Holl., 184, Res. 1746, 1 september 1746, 491 verwijzing naar beëdiging Van der Heim en 496/7 de tekst van de artikelen 26 en 29. Zie tevens noot 82.

⁸⁵ SAA, Arch. Burgemeesters, 110, miss. Bicker, Van de Poll, De Vrij Temminck, Boudaen, Buys en Jan de la Bassécour aan burgemeesters, 3 april 1737.

was. Van der Heim kreeg de meeste steun. Aan hem werd dan ook gevraagd de post te aanvaarden. Na aanvankelijke aarzeling was hij daartoe wel bereid, maar hij had zijn voorwaarden. Hij had geen moeite om te beloven de regeringsvorm in tact te laten. Hij had echter problemen met de tekst van met name artikel 26 dat ging over de bemoeienis van de raadpensionaris bij het benoemen van functionarissen in andere organen, in de steden en bij lagere overheden, of liever gezegd, het verbod daarop. Hij voelde zich hierin erg strak gehouden, pleitte voor versoepeling en was daar vasthoudend in. Hij kreeg niet helemaal zijn zin. Maar de uiteindelijke formulering was voor hem goed genoeg om de functie te accepteren. De onderhandelingen laten een Van der Heim zien die vasthoudend is en zaken tot in de puntjes geregeld wilde hebben. Hij kon zich dat ook veroorloven. De Staten wilden nu eenmaal hem als raadpensionaris.